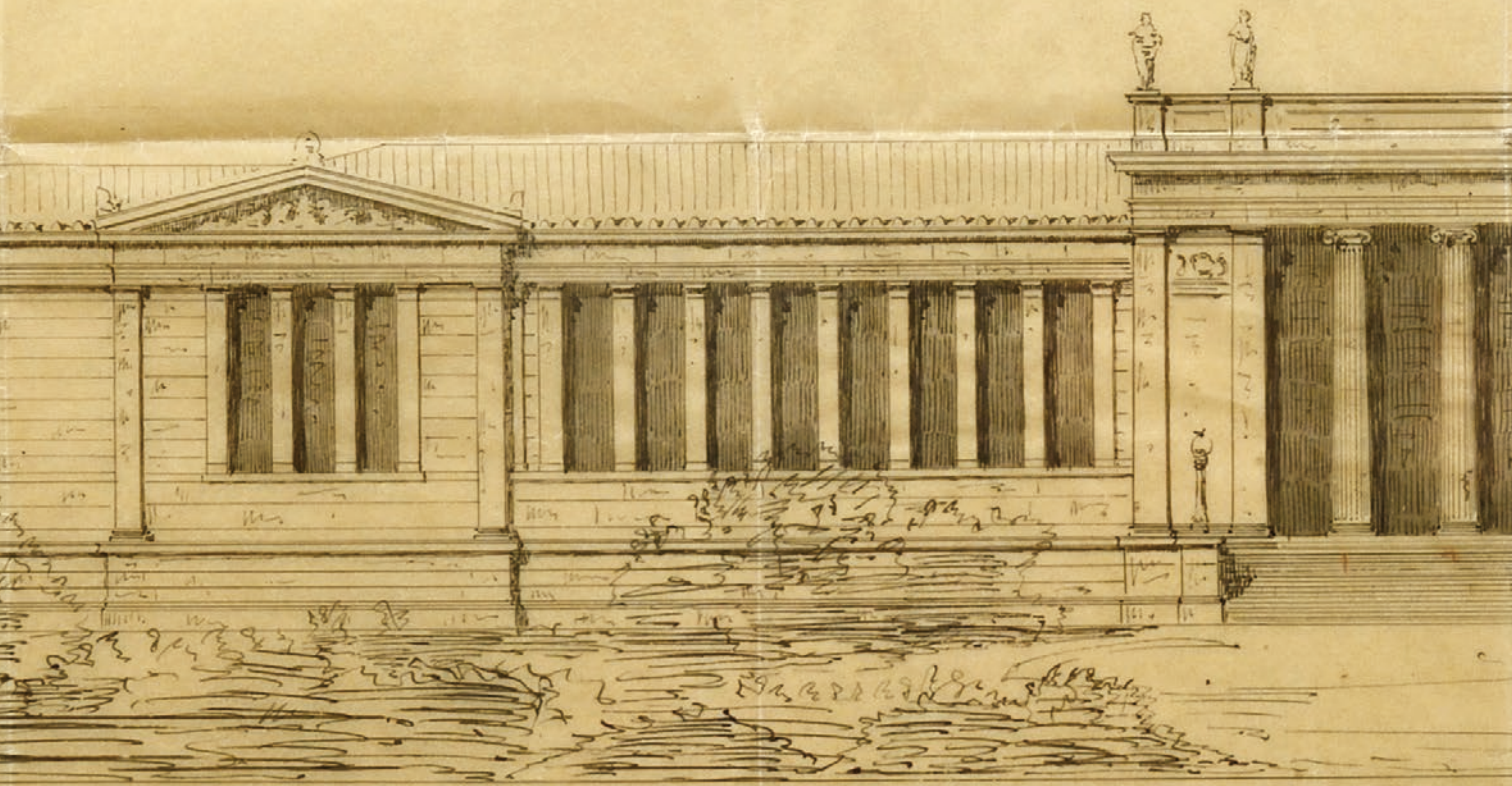

ΚΥΡΙ

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20

ΣΧΕΔΙΟΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΡΧ

Α ΟΨΙΣ

20 40 50 μέτρα

ΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

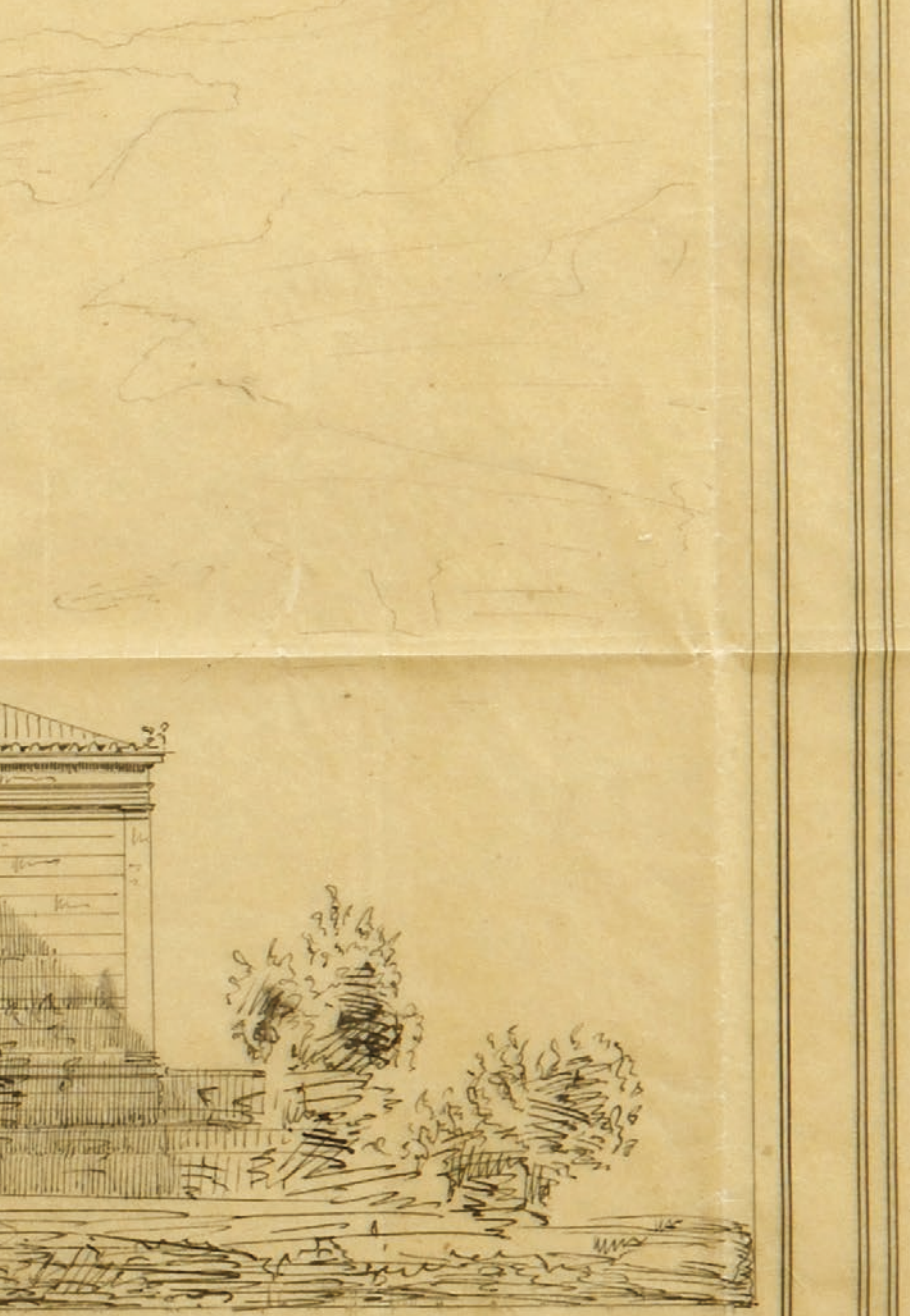
Αθῆναι, τῇ 10ῃ Οκτ. 1887. Ε. Τοίχαρ

Το 1834, ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος προβλέπει την ίδρυση «Κεντρικού Δημόσιου Μουσείου διά τας αρχαιότητας» με έδρα την Αθήνα. Κλασικιστές Ευρωπαίοι αρχιτέκτονες εκπονούν ακατάπαυστα επί 30 χρόνια μελέτες και σχέδια. Τις αντιγνωμίες για τη θέση του Μουσείου τερματίζει η δωρεά 62 περίπου στρεμμάτων από την Ελένη Τοσίτσα τον Μάρτιο του 1866. Στις 3 Οκτωβρίου 1866, τίθεται ο θεμέλιος λίθος του Κεντρικού Μουσείου το οποίο, δύο χρόνια αργότερα, μετονομάζεται «Εθνικόν Αρχαιολογικόν Μουσείον».

ΜΙΑ ΣΤΕΓΗ ΓΙΑ ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

—150 χρόνια από την ίδρυση του ΕΑΜ

02

01
Κύρια όψη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Σχέδιο του Ernst Ziller (1887).

02
Φωτογραφική άποψη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (1889).

ΜΑΡΙΑ ΛΑΓΟΓΙΑΝΝΗ-ΓΕΩΡΓΑΚΑΡΑΚΟΥ
Διευθύντρια του ΕΑΜ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΣΥΝΙΣΤΑ ΕΝΑ ΜΑκρύ και περιπετειώδες χρονικό που συνδέεται με το πολιτισμικό κλίμα της Ευρώπης στη νεότερη εποχή, τον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα και την επίσημη πολιτική της νεοσύστατης ελληνικής πολιτείας για την προστασία των αρχαιοτήτων, ως μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς[1].

Ο αγώνας για τις αρχαιότητες

Το αυξημένο ενδιαφέρον για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τις κλασικές αρχαιότητες συνδέεται με τον περιηγητισμό, κίνημα που κορυφώνεται κατά τον 18ο και τις αρχές του 19ου αιώνα[2]. Οι περιηγητές που επισκέπτονται κατά την περίοδο αυτή την Ελλάδα διακρίνονται για τη φιλομάθεια και τα φιλελληνικά τους συναισθήματα χωρίς ωστόσο να λείπουν και οι περιπτώσεις εκείνων που διαρπάζουν αρχαιότητες για τον εμπλουτισμό των μουσείων της Ευρώπης[3].

Η ευαισθητοποίηση του ελληνικού λαού για τη διαφύλαξη των αρχαίων κειμηλίων, ως απόδειξης της εθνικής ταυτότητας, εκφράζεται πολλαπλά από λόγιους και αγωνιστές της εποχής και οδηγεί με τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους στο νομοθετικό έργο του Ιωάννη Καποδίστρια (1776–1831), ο οποίος το 1828 απαγορεύει την εξαγωγή των αρχαιοτήτων από την ελληνική επικράτεια, ενώ το 1829 αποφασίζει την ίδρυση του πρώτου Αρχαιολογικού Μουσείου της χώρας στην Αίγινα[4].

Το όνειρο ενός πανελλήνιου μουσείου

Σταθμό στην ιστορία της ίδρυσης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αποτελεί η απελευθέρωση της Αθήνας τον Μάρτιο του 1833. Τον Μάιο του 1834 θεσπίζεται ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος που ορίζει στο άρθρο 61 ότι «όλαι αι εντός της Ελλάδος αρχαιότητες, ως έργα των προγόνων του Ελληνικού λαού, θεωρούνται ως κτήμα εθνικόν όλων των Ελλήνων εν γένει» και προβλέπει στο άρθρο 1 την ίδρυση «Κεντρικού Δημοσίου Μουσείου διά τας αρχαιότητας» με έδρα την Αθήνα, τη νέα πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους[5]. Την ίδια χρονιά αποφασίζεται με βασιλικό διάταγμα το Κεντρικό Μουσείο να στεγασθεί στο Θησείο[6], όπου από το 1835 αρχίζουν να μεταφέρονται με την επιμέλεια του Εφόρου Κυριακού Πιττάκη (1798–1863) τα περισσότερα αρχαία του μουσείου της Αίγινας καθώς και σημαντικές αρχαιότητες από την Αττική και την υπόλοιπη Ελλάδα.

Η περίοδος από το 1835 μέχρι το 1866 χαρακτηρίζεται από προτάσεις, αντιρρήσεις και ενστάσεις για το σχέδιο και τη θέση ενός σύγχρονου μουσειακού κτηρίου, η ανάγκη ίδρυσης του οποίου προέβαλλε επιτακτική, είτε για λόγους προστασίας των αρχαιοτήτων που παρέμεναν διάσπαρτες σε όλη την πόλη είτε ως μέρος του μεγαλόπνοου οράματος για την «αναγέννηση» της Αθήνας στο πνεύμα του νεοκλασικισμού. Στο κλίμα αυτό εκπονούνται 17 διαφορετικά σχέδια για το Εθνικό Μουσείο της Αθήνας χωρίς να καταστεί δυνατό κάποιο από αυτά να υλοποιηθεί! Το 1836 ο Γερμανός κλασικιστής αρχιτέκτονας, ζωγράφος και συγγραφέας Leo von Klenze (1784–1864) προτείνει το Παντεχνείον στο λόφο του Αγίου Αθανασίου στον Κεραμεικό, το 1859 ο Δανοαυστριακός κλασικιστής αρχιτέκτονας Theophil von Hansen (1813–1891) οραματίζεται την Τριλογία και προτείνει τη θέση του Μουσείου δίπλα στην Ακαδημία και το Πανεπιστήμιο, ενώ το 1860 υποβάλλονται προς κρίση στη Βασιλική Ακαδημία των Εικαστικών Τεχνών του Μονάχου 14 σχέδια Ευρωπαίων αρχιτεκτόνων, τα οποία απορρίπτονται συλλήβδην! Η σχετική απορριπτική έκθεση την οποία υπογράφουν ο διευθυντής της Ακαδημίας, ζωγράφος Wilhelm von Kaulbach (1805–1874), και ο καθηγητής και εγελιανός φιλόσοφος Moriz Philipp Carrière (1817–1895) καταλήγει εκφράζοντας την ελπίδα ότι με τον τρόπο αυτό διασώζει «την κλεινήν κοιτίδα και εστίαν της ευγενεστέρας παιδεύσεως της ψυχής και της τελειώσεως της τέχνης», ευχή και δήλωση που έδειχνε τη βαρύνουσα για την Ευρώπη της εποχής εκείνης σημασία του έργου[7].

Την ίδια χρονιά ο Ludwig Lange (1808–1868), αρχιτέκτων, ζωγράφος και κα-

03
Άποψη της «Μυκηναίας Αιθούσης», η οποία διακοσμήθηκε το 1891–1892 σύμφωνα με τα σχέδια του αρχιτέκτονα–αρχαιολόγου G. Kawerau (1900).

04
Η έκθεση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μετά το 1947. Άποψη της αίθουσας των επιτυμβίων μνημείων του 4ου αι. π.Χ.

05
Άποψη της μόνιμης έκθεσης των γλυπτών του μουσείου πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (γύρω στο 1910).

03

04

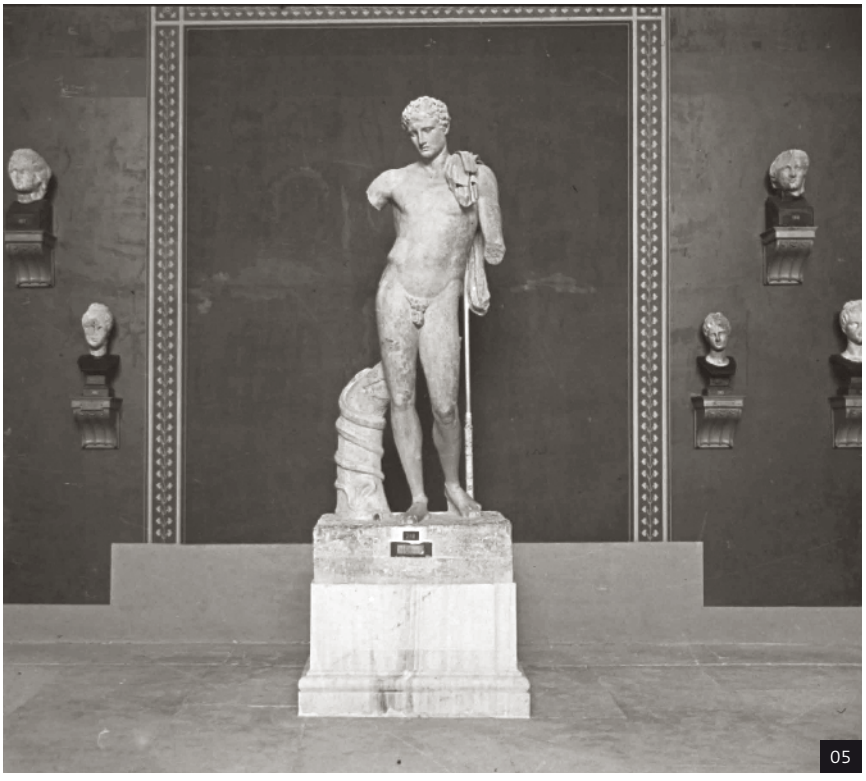
05

06
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Νοέμβριος 1940–Μάρτιος 1941. Η μεγάλη αίθουσα των επιτυμβίων αναγλύφων. Ορθογώνιος λάκκος για την απόκρυψη των μνημείων.

07

08

09

θηγητής στην Ακαδημία των Εικαστικών Τεχνών του Μονάχου, αντιπροτείνει σχέδια σε επίπεδο χώρο κοντά στον Κεραμεικό, τα οποία λησμονούνται μέχρι το 1865, οπότε αποφασίζεται η ανέγερση του Εθνικού Μουσείου στο λόφο του Αγίου Αθανασίου σύμφωνα με τα σχέδια του Lange αλλά με βασικές τροποποιήσεις από τον αρχιτέκτονα Παναγιώτη Κάλκο (1818–1875). Στις συνεχιζόμενες αντιγνωμίες για τη θέση του μουσείου δίνει τέλος η Ελένη Τοσίτσα δωρίζοντας τον Μάρτιο του 1866 έκταση γης 62.056,42 τετραγωνικών μέτρων και «παρέχουσα εις το Έθνος οικόπεδον ανάλογον και άξιον, όπως πλησίον του Πολυτεχνείου εγερθή και το Μουσείον και ούτως εις εν μέρος της πόλεως συγκεντρωθώσι τα δύο ταύτα διά τας ωραίας τέχνας αναγκαία καταστήματα»[8].

Στις 3 Οκτωβρίου του 1866 τίθεται με ιδιαίτερη επισημότητα ο θεμέλιος λίθος του Κεντρικού Μουσείου και από την επόμενη μέρα προχωρούν οι οικοδομικές εργασίες σταθερά και σταδιακά με την επίβλεψη του Παναγιώτη Κάλκου και, από το 1876, του Αρμόδιου Βλάχου.

Οι εκπλήξεις όμως και οι ανατροπές συνεχίζονται. Το 1887 η κυβέρνηση ζητά επειγόντως τη βοήθεια του Theophil von Hansen για την αποπεράτωση του κτηρίου[9]. Εκείνος αντιπροτείνει ένα άλλο σχέδιο στη νότια πλευρά της Ακρόπολης[10], ενώ το Μουσείο έχει ανοίξει τις πύλες του και δέχεται επισκέπτες ήδη από το 1881. Έτσι την ολοκλήρωση του κτηρίου αναλαμβάνει το 1888 ο μαθητής και συνεργάτης του Hansen, αρχιτέκτων και αρχαιολόγος Ernst Ziller (1837–1923), ο οποίος το 1889 παραδίδει την ανατολική πλευρά, το κεντρικό τμήμα και τη λαμπρή πρόσοψη[11].

Η λαμπρή πορεία και τα δύσκολα χρόνια

Το 1888 επί πρωθυπουργίας του φιλάρχαιου Χαρίλαου Τρικούπη, το μουσείο που συγκέντρωσε τα όνειρα των Ελλήνων μετονομάσθηκε με Βασιλικό Διάταγμα σε «Εθνικόν Αρχαιολογικόν Μουσείον», ενώ το 1893 ορίσθηκε με Βασιλικό Διάταγμα το πλαίσιο λειτουργίας του μουσείου που προοριζόταν για «την σπουδήν και διδασκαλίαν της αρχαιολογικής επιστήμης, την διάδοσιν αρχαιολογικών γνώσεων παρ' ημίν και την ανάπτυξιν έρωτος προς τας καλάς τέχνας».

07
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Νοέμβριος 1940–Μάρτιος 1941. Εγκιβωτισμός του γεωμετρικού αμφορέα από το Δίπυλο της Αθήνας.

08
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Νοέμβριος 1940–Μάρτιος 1941. Προετοιμασία για τον ενταφιασμό του Κούρου του Σουνίου.

09
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Νοέμβριος 1940–Μάρτιος 1941. Συσκευασία με πισσόχαρτο του χάλκινου αγάλματος του Ποσειδώνα του Αρτεμισίου.

Στο κλείσιμο του 19ου αιώνα οι Συλλογές του μουσείου αυξάνονται με τη δωρεά των αρχαίων της Αρχαιολογικής Εταιρείας (1891–1894) αλλά και με γενναίες δωρεές ιδιωτικών συλλογών, όπως η αιγυπτιακή συλλογή του Ιωάννου Δημητρίου (1880) και η συλλογή του Ιωάννη Μισθού (1889).

Στις αρχές του 20ού αι. οι ολοένα αυξανόμενες συλλογές του μουσείου, με την προσθήκη νέων ευρημάτων και τη δωρεά ιδιωτικών συλλογών, όπως εκείνες του Κωνσταντίνου Καραπάνου (1902) και του Αλέξανδρου Ρόστοβιτς (1904), κατέστησαν αναγκαία την προσθήκη μιας νέας πτέρυγας στα ανατολικά του κτηρίου σε σχέδια του αρχιτέκτονα Αναστασίου Μεταξά (1903-1906).

Το 1910 ορίσθηκε με Βασιλικό Διάταγμα ότι τα ευρήματα της Αττικής και τα σπουδαιότερα αρχαία των επαρχιών καθώς και όσα προέρχονται από δωρεές ή αγορές θα κατατίθενται στο Εθνικό Μουσείο. Συνέπεια αυτού είναι ο χώρος του μουσείου (και η επέκταση του 1903–1906) να αποδειχθεί γρήγορα ανεπαρκής. Έτσι, δέκα χρόνια αργότερα (το 1932) αρχίζει η ανέγερση ενός νέου πρόσθετου διώροφου συγκροτήματος με δύο εσωτερικές αυλές στην ανατολική πλευρά, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Γ. Νομικού, το οποίο ολοκληρώνεται το 1939.

Με την κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η λαμπρή πορεία του μουσείου διακόπτεται και αρχίζουν οι εργασίες για την απόκρυψη των αρχαίων, οι οποίες διαρκούν έξι μήνες. Γλυπτά, χάλκινα και πήλινα έργα εγκιβωτίζονται και μεταφέρονται σε καταφύγια της Αθήνας, τα χρυσά ασφαλίζονται στα υπόγεια της Τράπεζας της Ελλάδος, τα μεγάλα αγάλματα καταχώνονται σε μεγάλες τάφρους που ανοίγονται στα δάπεδα των αιθουσών του μουσείου και σκεπάζονται από παχύ στρώμα στεγνής άμμου[12].

Στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής το κτήριο δεν θυμίζει μουσείο. Στη μυκηναϊκή αίθουσα στεγάζεται η κρατική ορχήστρα, στη δυτική πτέρυγα το κεντρικό ταχυδρομείο, στον όροφο υπηρεσίες του Υπουργείου Πρόνοιας, στο υπόγειο προς την Μπουμπουλίνας τα συσσίτια των αρχαιολογικών υπαλλήλων και των λογοτεχνών[13].

Μετά το τέλος του πολέμου ξεκινούν οι εργασίες αποκάλυψης των αρχαίων και επανασύστασης του μουσείου. Το 1946 εγκαινιάζεται η πρώτη μεταπολεμική έκθεση η οποία καταλαμβάνει τρεις αίθουσες. Μετά το 1947 πραγματοποιούνται εργασίες αποκατάστασης και διαρρύθμισης του παλαιού κτηρίου σε σχέδια του αρχιτέκτονα Πάτροκλου Καραντινού.

Η νέα μόνιμη έκθεση του μουσείου ολοκληρώνεται το 1964 από τον Χρήστο Καρούζο και τη Σέμνη Καρούζου. Κατά το διάστημα 1950–1987 το μουσείο εμπλουτίζεται με τις γενναιόδωρες δωρεές των συλλογών του Γρηγορίου Εμπεδοκλέους (1950), της Ελένης Σταθάτου (1957), του Λουκά Μπενάκη (1968) και του Ι.Π. Σερπιέρη–Βλαστού (1987), ενώ κατά το διάστημα 1990–2009 πραγματοποιείται σταδιακά η ανακαίνιση του μουσείου και η επανέκθεση των συλλογών του[14].

Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο σήμερα

Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο είναι το μεγαλύτερο μουσείο της Ελλάδας και ένα από τα σημαντικότερα μουσεία του κόσμου στο είδος του. Το λαμπρό νεοκλασικό κτήριο ανασαίνει στην απλόχωρη πλατεία της Πατησίων, σε άμεση συνάφεια με το συστεγαζόμενο στη νότια πλευρά Επιγραφικό Μουσείο και σε γειτονία με το παράπλευρο κτηριακό συγκρότημα του Πολυτεχνείου. Το ΕΑΜ διαθέτει πλέον 9.500 τ.μ. έκθεσης αρχαιοτήτων, οι οποίες χρονικά εκτείνονται από την 6η χιλιετία π.Χ. μέχρι τον 5ο αι. μ.Χ., προσφέροντας καθημερινά μια πολυδιάστατη εικόνα του αρχαιολογικού παρελθόντος στους κυριότερους τόπους εξάπλωσης του ελληνικού πολιτισμού[15].

Από το 1881 που άνοιξε για πρώτη φορά τις πύλες του έως σήμερα έχει δεχτεί εκατομμύρια επισκέπτες από όλο τον κόσμο και συνεχίζει να συγκινεί όλες τις ηλικίες και όλες τις εθνότητες φιλοξενώντας αρχαία ελληνικά έργα τα οποία κρύβουν μέσα τους μια δύναμη ξεχωριστή που σε πολλούς μοιάζει να είναι θεϊκή[16].

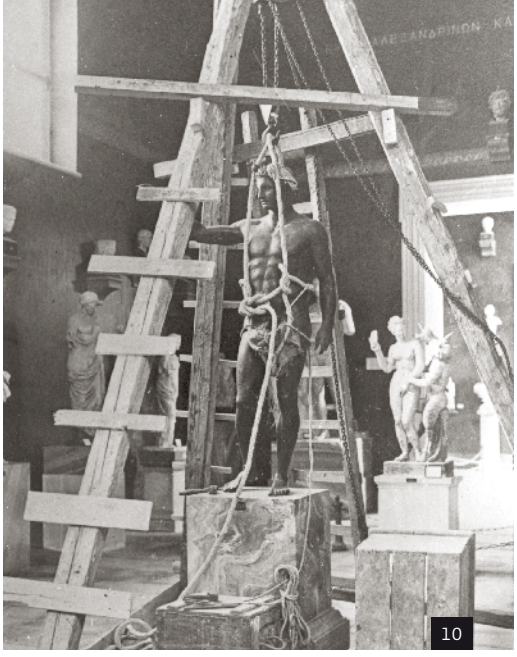
10

10
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Νοέμβριος 1940–Μάρτιος 1941. Προετοιμασία για την απόκρυψη του χάλκινου αγάλματος του Εφήβου των Αντικυθήρων.

11
Άποψη της έκθεσης του μουσείου πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (γύρω στο 1911). Συλλογή των Χαλκών. Στη μέση της αίθουσας ο Έφηβος των Αντικυθήρων.

Σημειώσεις

1 Βλ. Μ. Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου, «Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Ένα περιπετειώδες χρονικό», διάλεξη στην αίθουσα τέχνης IANOS (28.6.2016), αναρτημένη στο διαδίκτυο, στη διεύθυνση www.blod.gr/.

2 Βλ. Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου/Κουτσογιάννης 2015, όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία.

3 Βλ. Χρ. Τσούλη, «Από τη μελέτη των μνημείων στις συλλογές και τα μουσεία», στο Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου/Κουτσογιάννης 2015, σ. 332–345.

4 Βλ. Πετράκος 1982, σ. 17-18.

5 Πετράκος 1982, σ. 19-20 και 124–141.

6 Πετράκος 2013, τόμ. ΙΙ, σ. 120.

7 Βλ. Κόκκου 2009, σ. 211–221.

8 Κόκκου 2009, σ. 231.

9 Για την ανατολική πτέρυγα, το κεντρικό τμήμα και την πρόσοψη.

10 Κόκκου 2009, σ. 241, εικ. 92.

11 Κόκκου 2009, σ. 242–245.

12 Καρούζου 2000.

13 Πετράκος 1995, σ. 108–110.

14 Καλτσάς 2005α, Καλτσάς 2005β.

15 Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου κ.ά. 2015.

16 Καρούζου 2000, σ. 14.

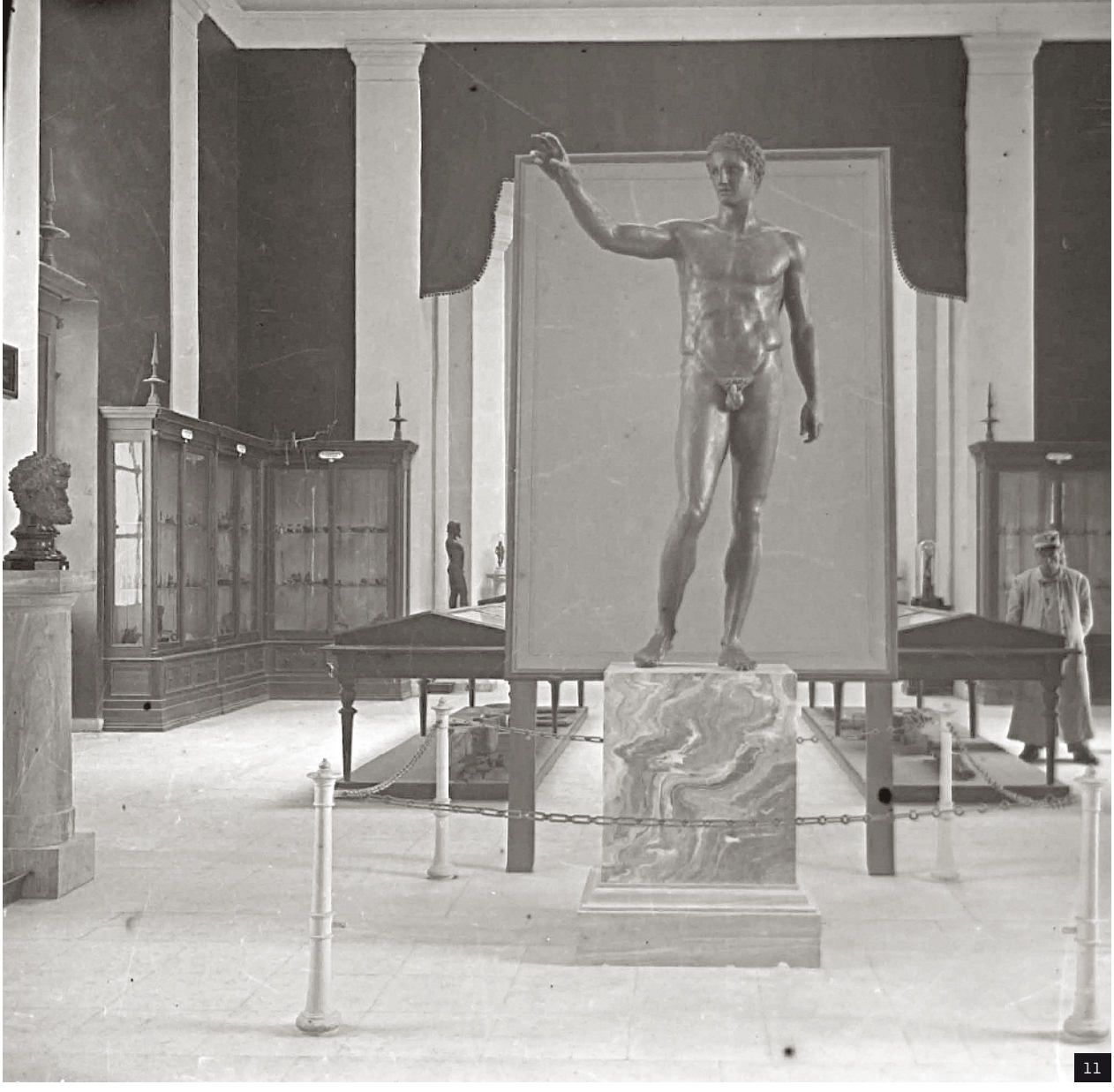

11

Βιβλιογραφία

Καλεσοπούλου 2016: Καλεσοπούλου Δ., «Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1866-2016: Από τη διδασκαλία της αρχαιολογικής επιστήμης στην πρόκληση της πολυδιάστατης μουσειακής εμπειρίας», στο Μ. Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου (επιμ.), *Οδύσσειες*, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα 2016, σ. 211–236.

Καλτσάς 2005α: Καλτσάς Ν., «Η ανακαίνιση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και η επανέκθεση των συλλογών του», *Το Μουσείον* 5 (2005), σ. 51–76.

Καλτσάς 2005β: Καλτσάς Ν., *Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα 2005.

Καρούζου 1967: Καρούζου Σ., *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Συλλογή Γλυπτών*, Αθήνα 1967.

Καρούζου 2000: Καρούζου Σ., «Το Εθνικό Μουσείο από το 1941», *Το Μουσείον* 1 (2000), σ. 5–14.

Κόκκου 2009: Κόκκου Α., *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα 2009.

Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου/ Κουτσογιάννης 2015: Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου Μ./ Κουτσογιάννης Θ. (επιμ.), *«Ένα όνειρο ανάμεσα σε υπέροχα ερείπια...». Περίπατος στην Αθήνα των Περιηγητών, 17ος-19ος αιώνας*, Αθήνα 2015.

Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου κ.ά. 2015: Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου Μ./ Καλεσοπούλου Δ./Πασχαλίδης Κ., «Η Εικόνα του παρελθόντος: Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και οι προκλήσεις της εποχής μας», *Διημερίδα με θέμα: Η εικόνα της Ελλάδας: Πολιτισμός και Μ.Μ.Ε., ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 20 και 21 Μαΐου 2015*.

Μωραΐτου 2016: Μωραΐτου Γ., «Η "Οδύσσεια" της Συντήρησης και της Φυσικοχημικής Έρευνας των Αρχαιοτήτων στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο», στο Μ. Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου (επιμ.), *Οδύσσειες*, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα 2016, σ. 237–260.

Πετράκος 1982: Πετράκος Β.Χ., *Δοκίμιο για την αρχαιολογική νομοθεσία*, Αθήνα 1982.

Πετράκος 1995: Πετράκος Β.Χ., *Η περιπέτεια της Ελληνικής Αρχαιολογίας στον Βίο του Χρήστου Καρούζου*, Αθήνα 1995.

Πετράκος 2013:Πετράκος Β.Χ., *Πρόχειρον Αρχαιολογικόν 1828-2012*, τόμ. I–II, Αθήνα 2013.

Πετράκος 2016: Πετράκος Β.Χ., «Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο», στο Μ. Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου (επιμ.), *Οδύσσειες*, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα 2016, σ. 193–196.

Σάλτα 2016: Σάλτα Μ., «Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Από τους αρχαίους μύθους στη σύγχρονη ιστορία. Με αναδημοσίευση του κειμένου της Σέμνης Καρούζου "Το Εθνικό Μουσείο από το 1941"», στο Μ. Λαγογιάννη–Γεωργακαράκου (επιμ.), *Οδύσσειες*, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα 2016, σ. 197–210.